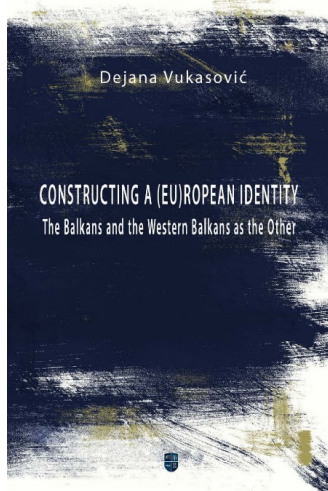

Сања Лазаревић Радак*

*Институт за политичке
студије, Београд*

ЕВРОПА ПРЕД ПОЛИТИЧКИМ ОГЛЕДАЛОМ**

Vukasović, Dejana. 2020.
*Constructing a (EU)ropean
Identity. The Balkans and the
Western Balkans as the Other.*
Beograd: Institut za političke
studije, str. 194.

Протекле деценије
обележене успоном и падом
студија Балкана, наизглед су

затвориле поглавље о перцепцији Балкана као европског Другог. Данас се са сигурношћу може тврдити да у претходној деценији нису настале значајније студије које су промениле ток ових истраживања или на иновативан начин приступиле перцепцији региона. Образац деконструкције већ деконструисаног и откривања већ откривеног, окончао се легитимизацијама чинова који проистичу из корпуса „оријенталистичких” и „балканистичких” стереотипа, као непроменљивих, заувек датих граничних тачака латентно проблематичног региона.

Изузетак у мноштву студија које су настале након што је данас већ класична балканистичка, постбалканистичка и имагололошка литература доживела успон и прославила се делима Марије Тодорове, Весне Голдсворти и Милице Бакић Хејден, чине драгоцене осврти на неистражене жанрове, новооткривену грађу и занемарене списе с обзиром да омогућују осветљавање још увек магловитих кутака „балканске” симболичке и дискурзивне „територије”.

* Имејл-адреса: sanjalazarevic7@gmail.com.

** Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Нова студије Дејане Вукасовић, сврстава се у ред истраживања која доносе новину у простор узбудљивог и драгоценог научног штива. Спретно се крећући између хуманистике и друштвених наука, а избегавајући конструктивистичке клишее, ауторка се усмерава на спољнополитичке проблеме, на дискурсе, наративе и дискурзивне формације који у широко постављеним оквирима политичке теорије, есејистике, новинског извештавања, у изјавама признатих експерата за међународне односе, званичника и других јавних личности, допуштају реконструкцију европског и ЕУ идентитета посредством конструисања и представљања најпре Балкана, а потом Западног Балкана као фактора конститутивне диференцијације европства. Из овог разлога Балкан за ауторку остаје „Балкан”, као што ЕУ и европство фигурирају као узајамно супротстављени и симболички комплементарни парови од којих је сваки једнако имагинаран, заснован на потребама и зависан од циљева оног другог. Полазећи од претпоставке да је идентитет релациони појам, те да се властито одређује посредством разлике која је конструисана,

Дејана Вукасовић указује на теоријски капацитет схватања по којем позитивна диференцијација у дискурзивним процесима омогућује конструисање другости. Ова претпоставка тестирана је на разноликој грађи која омогућује реконструкцију два, за студију, кључна процеса изградње идентитета ЕУ, и то употребом, не тек постструктуралистичких већ аналитичких и психодинамских термина какви су Ја и Селф, а потом, њиховим постављањем у релациони однос са симболичким простором супротним Балкану. Употребу оваквих интерпретативних инструмената, ауторка образлаже у теоријском и методолошком уводу који остаје на трагу схватања међународних политика као амбивалентних, арбитарних, флуидних, прилагодљивих, изложених процесима сталног мењања, трансформација, (ре)продуковања и поновног дефинисања. У том смислу, структура студије, попут идентитета и спољне политике, остаје двострука. Док је један део посвећен проблему вишеструкости ЕУ идентитета и његове многоструке појавности, други део студије је посвећен конструисању Балкана или Западног

Балкана као европског алтеритета који пролази кроз различите облике и степене алтерације, од темпорално другог који фигурира као жртва (властите) прошлости, до радикалне и претеће другости која угрожава мир и стабилност суседа и „својих” или „унутрашњих” Других.

Први део књиге подељен је на три потпоглавља. У првом потпоглављу анализира се процес изградње идентитета који траје од краја Хладог рата до креирања ЕУ и открива темпоралне аспекте европског Ја/Ми као конститутивну представу цивилизацијског наслеђа. Друго и треће поглавље обухвата европски идентитет као дискурзивно конструисан после Мадридског уговора када су произведена два дискурса - заједница вредности и ЕУ као глобални чинилац. Наводећи мишљења по којима ЕУ није заснована на чврстим географским темељима, већ обитава на зонама транзиције, те местима која замагљују дистинкције између нас и других, ауторка препознаје ову заједницу као постмодерни полис лишен централизоване суверености нација-држава. ЕУ остаје с оне стране ексклузије, страха и опасности од спољашњег другог и заснива

се на формацији колективног идентитета, обликованог другојачењем оних који су изван њених флуидних оквира. За разлику од јединица које чине нације-државе, она наднационална. Она нема једну, већ мноштво граница, попут целине начињене од концентричних кругова, који узети заједно онемогућавају препознавање јасних дистинкција између нас и других. У првом поглављу првог дела књиге постављена су питања: „Шта је Европа”; „Како се одређује европство”; „Ко су Европљани?” Улазећи у историографске податке, у дихотомије и легенде о настанку поларизација, те у класичне текстове који сведоче о древности конструката, континуитету имагинирања, Истока и Запада, Европе и Азије, ауторка се надовезује на приказ просветитељског мита о цивилизованој Европи, а потом даје осврт на савремене теоријске оквире и модерна промишљања Запада и његових Других. Концизан историјски преглед формулација, репрезентација и флоскула државника и бројних јавних личности, открива одлучујући значај Декларације о европском идентитету из 1973., која дискурзивним поступцима

хијерархизације, алтеризације, хомогенизације и есенцијализације успоставља многоструке и шаролике форме кооперације, делимичне инклузије/ексклузије, производње нових значења у оквирима широко схваћене цивилизованости као коначне квалификацијске одреднице њеног политичког, економског, правног и културног развитака.

Нарочиту пажњу ауторка овде посвећује цивилизацијском идентитету и цивилизацијској мисији Европе, чије деловање се, по укидању дихотомија на источну и западну Европу, препознаје у дискурсима о мултилатерализму, репрезентативној демократији и владавини људских права. Као илустративан пример намећу се формулације „историјског тренутка” и „моралне дужности” којом се превазилази дотадашња подела на две Европе. Упркос тежњи за овом афирмативном хомогенизацијом, званична одредница/дефиниција Европе изостаје. Овакво идентификовање Европе посредством скупа замишљених вредности, води ка креирању заједнице коју одређују спатијално-темпорални термини и која се нужно представља симболичком географијом (60).

За разлику од традиционалних форми моћи, она коју ЕУ користи је нормативна, што је једна од ауторкиних научних преокупација. Овим се указује на способност производње значења концепата нормалног, ради успостављања пожељних модела понашања у међународним односима. Моћ ЕУ је у способности да нормализује „праведнији”, „космополитски” свет. ЕУ је идеал, супериорни, пожељни модел који други треба да следе, дискурс који други треба да репродукују. Он је заснован на дихотомији идеалног/мирног/цивилизованог Ја које опонира конфликтној другости, креирајући асиметрични приступ процесима увећања, што је могуће читати ретроактивно, на једнако богатој грађи, у значењу колонијалне моћи. Позиција која подразумева легитимизацију проширења, њено схватање у смислу, ширења речи/дела/поступака, усмерених на благостање/стабилност/сигурност/мир других, легитимизује и репродукује даљу реторику дисциплиновања, и контролисања, прихватањем „европских правила” легитимизованих у дискурсу о цивилизацијском постигнућу (72).

Други значајан чинилац њеног идентитета је дефинисање ЕУ као глобалног фактора. Овде је реч о једном од најефикаснијих инструмената у спољној политици (74). Као продужетак успешног мировног пројекта и фактор стабилности, ЕУ свој идентитет заснива на одговорностима које има према савременом свету. У ово спадају обезбеђивање мира у суседству, мултилатерализам и регионализам који, по претпоставци, гарантују стабилност и сигурност „нестабилним” регионима, земљама и континентима (85). Она гарантује очување вредности које издваја као најбоље међу својим чланицама – разноликост култура, језика, традиција, идентитета, а превазилажење вредности које су на њеној лествици препознате као лоше – ксенофобије, национализма, деструктивних монетарних политика, те превенцију ратова (86). Постајући стил живота, мултилатерализам се намеће као кључна вредност и супериорни чинилац цивилизованости. Власитим „знањем”, „традицијом”, „историјом”, „искуством” у економском, политичком, културном животу, а надасве у сфери људских права, она постаје универзални модел

и учитељ свега што може донети добробит. Милитаризацијом глобалне моћи, ЕУ постаје коначни ентитет са учвршћеним и заштићеним идентитетом проистеклим из војног ауторитета. НАТО постаје фактор глобалне сигурности, премда је изграђен на парадоксу проистеклом из свега наведеног – порозности европског идентитета, диверзитета, дуготрајних процеса изградње и онтолошке нестабилности. Ова парадоксална позиција „миротворца”, с једне стране је одређена концептима узајамног поштовања њених чланица и доносиоца мира суседима и свету, док се с друге стране, суочава са осећањем угрожености и вунерабилности (97).

Грађење њеног идентитета омогућује темпорална другост јер је замишљена као перманентно лоцирана у оквире своје назадности. Смештањем европске прошлости у садашњост Балкана, дихотомија прошлост/садашњост задржава дистинкцију између споља и унутра. Одсуство фактора спољашње спатијалне диференцијације засновано је на есенцијалистичком запажању о европском идентитету који се супротставља норматив-

ној основи постмодерног идентитета (103).

Други део књиге повећан је истраживању Балкана као европског Другог и усмерен на изналажење одговора на питања на који начин и у којој мери су Балкан и Западни Балкан конструисани као Другост ЕУ. Ово поглавље је подељено на два одељка: значај темпоралних репрезентација који омогућују лоцирање спољнополитичких питања у оквиру историјског дискурса, док је други одељак усмерен на истраживање дискурзивне алтерације Балкана од стране ЕУ и показује да се Балкан замишља/конструира као егзистенцијална претња по ЕУ.

Ауторка најпре даје напоредни приказ концепата који су изложени у имаголошкој и другој стручној и научној литератури, а који аргументују разлоге за алтеризацију и симболизацију Балкана као границе између Истока и Запада (101). Ова литература заснована је на обимној грађи која обухвата историографију, књижевност, географију, новинарство и уопште популарну културу, а која обухвата данас већ класичне” студије Марије Тодове, Ивера Нојмана и њихових теоријских и методолошких корена какав је

Саидов „Оријентализам”. Но, студија Дејане Вукасовић не остаје ограничена на грађу коју дају ови аутори, већ проширује њихове оквири скретањем пажње на историјске, географске и културне импликације које има касно препознавање /замишљање Балкана. У овом делу књиге, скреће се пажња на конструкте који улазе у ткиво фиктивно-географског, а који се темеље на бројним политичким и економским потребама једнако конструисаног Запада и тежње за само-представљањем у терминима културне супериорности и духовне довршености. Међу елементима који бројним путописцима, политичарима, дипломатама и књижевницима служе као тачке за идентификацију Балкана, ауторка издваја националну/верску/лингвистичку шароликост, представљену као јединство у различитости/различитост у јединству, политичку нестабилност, те такозвану „турбулентност” полуострва која се лако идентификује у тренуцима ратова и криза, „варварство” и „нецивилизованост” (101–112). Европски континент и Балкан тако на основама истих или сличних критеријума постају опозиције. Међу значајним историјским тачкама које доприносе симболизацији из-

двајају се устанци, а потом ратови попут балканских, Првог светског, изградње социјалистичке државе која омогућује симболизацију Југославије као дела „комунистичког Истока”, а потом дезинтеграцију исте земље у рату који се, тумачи у једнако негативном светлу. Окончање тог рата и стварање независних демократских држава, њихове транзиције, демократизације и процеси придруживања ЕУ постају микро илустрације потреба да она буду „цивилизована” и подвргнута процесима уједначавања са вредностима „старије”, „стабилније”, „супериорније” и веће целине. Ако су ови поступци имали за циљ алтеризацију Балкана као европског другог, лако је уочити да су сви смештени у тренутке криза европских идентитета. Сличност и различитост интегрални су део идентитета, али остају променљиви. Значај другог у формирању идентитета до изражаја долази у раним стадијумима али и у време социјалних, политичких и економских криза када се дотадашњи идентитети преиспитују. Након Хладног рата и потписивања Мадридског уговора, отпочиње грађење новог европског „Ја”. Балкан се конструише као антитеза европском миру и рационал-

ности, као агресиван, ружан, екстремни, националистички, или се његов идентитет формулише посредством метафоре болести као претње по здравље или егзистенцију Европе. Дискурсе о „незадовољеним територијалним жељама”, „историјској незрелости”, „националистичким антагонизмима”, који се посматрају као „аспекти и форме” „источних”, па стога, „оријенталних” национализама, ауторка илуструје и аргументује на примеру великог броја радова, есеја, изјава званичника, признатих стручњака у области политичке теорије и међународних односа, разноликих текстова посвећених политичком животу Балкана и ЕУ, али и новинских чланака (122–123). Овакво конструисање Балкана омогућује да се још једном аргументује све што је у вези са грађењем идентитета ЕУ речено у првом делу ове студије - да је други неопходан ради утврђивања властитог идентитета, ради самодефинисања и самопрепознавања, те у овом случају грађења слике спасиоца који има моралну дужност да консолидује мир и креира основу за прогрес на читавом континенту. Ратови и конфликти представљени су као претња по процес ширења и очувања ЕУ што ојачавају дискурси

о здрављу, слободи, правди, прогресу, демократији.

Након што је термин Балкан замењен термином Југоисточна Европа, наредни корак у овим процесима алтеризације чини замишљање Западног Балкана као другог ЕУ (128). Западни Балкан се конструише као лиминални Други Европе, не анти-Други, већ не-сасвим - радикални други. У сврху проширења ЕУ, и представљања ове имагинарне заједнице као достигнуг или пак, недостижног циља врши се делимична дискурзивна пацификација региона (138). Западни Балкан се уводи као термин да би обухватио земље Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, без Словеније али укључујући Албанију, но без спецификација и коначних одређења. Терминима попут стабилизације и асоцијације инсистира се на двострукој природи процеса придруживања чији је наводни циљ адопција заједничких вредности. Тако схваћен, овај симболички регион је простор између опозиција, трећа могућност, или транзиција између изван и унутра. У темпоралном смислу, Западни Балкан се представља као инфериорност, али она није заснована на радикалној разлици већ на могућностима промене. Једновремено, дис-

курзивна конструкција ЕУ као простора европских вредности је везивно ткиво између креирања препрека, инклузија/ексклузија/дихотомија. Позивањем на етику - људска права, закон, вредности, обликовањем концепта нормалности у међународним односима, ЕУ легитимизује властите поступке и дефинише се. Постајање Европом или чланицом ЕУ, пролази кроз праксе дисциплинизације, такозваног „увођења у ред”, где се укључују моћи надзора (147). Западни Балкан остаје простор на којем присутне, но латентне остају различите претње по стабилност и прогрес ЕУ, што оставља простор за укључивање/искључивање, употребу дискурса о дисциплинизацији, реду, поретку којима се демонстрира моћ изнутра и споља, како ка властитом симболичком, дискурзивном и политичком простору, тако ка другима који чекају на придруживање или пак на помоћ ЕУ као старије, зрелије и надасве супериорније заједнице.

Више од двадесет година након што су имаголошке, конструктивистичке студије доживеле научну популарност, јавља се потреба за ревизијом схватања појмова какви су репрезентација, иденти-

тет, слика, стереотип. Но, у књижевнотеоријском, компаратистичком и имаголошком контексту овакви допирноси још увек изостају. Нове, драгоцене студије које уводе теоријско-методолошку инвентивност и проширују досадашња схватања грађе, попут *Constructiong a European Identity. The Balkans and the Western Balkans as the Other*, вредан су научни допринос који потврђује значај изучавања репрезентација и након постмодерне која је препознала флуидност идентитета и њихову условљеност углавном посматрања. Изван уско схваћене грађе коју чине књижевност или дипломатски извештаји, бројна путописања као забелешке о страним просторима и другима који их насељавају, на истраживање чека корпус институционализованог знања које је у политичком, социјалном и правном оптицају, те утиче како на међународне односе, тако последично на свакодневни живот „Нас” и „Других”. Ова студија, у којој је институционализовано знање схваћено као грађа подложна учењавањима, стереотипизацијама, амбиваленцији, рубности и менталном мапирању на

оригиналан начин приступа процесима алтерације и конструисања идентитета. Деконструкција и дестабилизација анализираних материјала у еквивалентном је односу са разбијањем табуа у друштвима у којима овакве праксе легитимизују хијерархију вредности и допуштају често, нехуману дисциплинизацију. Искорак у правцу сучељавања са општеприхваћеним, здраворазумским, подразумевајућим, заправо је корак ка ревизији досадашњег знања у хуманистички и друштвеним наукама. О актуелности ове студије, у периоду европских интеграција, још увек амбивалентног статуса такозваног Западног Балкана, политичких и социјалних питања са којима се регион сусреће, готово да је сувишно говорити. Симболичке географије и односи међу њима који условљавају стилове политичког понашања још увек функционишу на начин на који је то био случај у модерном и премодерном контексту, посведочујући о значају истраживања које узима у обзир латентно, дискурзивно и наративно, приликом сагледавања односа између „Европе”, „ЕУ” и „Балкана”.

* Овај рад је примљен 18. новембра 2020. године, а прихваћен на састанку Редакције 23. фебруара 2021. године.